

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Materiały archiwalne do dziejów polskich ruchów narodowych na przełomie XVIII-XIX wieku w Archiwum Ministerstwa Wojny w Paryżu

Author: Andrzej Kunisz

Citation style: Kunisz Andrzej. (1968). Materiały archiwalne do dziejów polskich ruchów narodowych na przełomie XVIII-XIX wieku w Archiwum Ministerstwa Wojny w Paryżu. "Archeion" (T. 48 (1968), s. 185-187).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**MATERIAŁY ARCHIWALNE DO DZIEJÓW POLSKICH RUCHÓW NARODOWYCH
NA PRZEŁOMIE XVIII-XIX W., W ARCHIWUM MINISTERSTWA WOJNY W PARYŻU**

Archives de la Guerre w Vincennes pod Paryżem zawiera niezmiernie bogate materiały do dziejów oręża polskiego, szczególnie w okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej oraz w epoce napoleońskiej.

Najwięcej materiałów dotyczących formowania i walk oddziałów polskich znajduje się w serii² XL, obejmującej akta odnoszące się do wojsk sprzymierzonych w okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej i I Cesarstwa. Oddziałów polskich dotyczy 9 kartonów z tego zbioru (XL 1-9) V. Zawierają one:

XL 1-2. Dokumenty ogólne dotyczące wojsk polskich: formowanie oddziałów, ordres de bataille, stany służby, nominacje i korespondencja ogólna (1806-1814) — układ według roczników.

XL 3. Legiony polskie we Włoszech (1796-1801): I Legion i II Legion, przekształcone następnie w Legion Włoski i Legion Naddunajski.

XL 4. Półbrygady polskie (1801-1805): 1) półbrygada Grabińskiego (na żołdzie włoskim), 2) Aksamitowskiego (przekształcona następnie w 114 półbrygadę i wysłana na San Domingo), 3) Roźnieckiego (przekształcona w 113 półbrygadę i skierowana na San Domingo). W kartonie tym znajdują się bardzo interesujące materiały. W aktach półbrygad znajdujemy wykazy oficerów legionowych, podające ich szczegółowe dane personalne oraz stany służby, zarówno w b. armii polskiej, jak i francuskich wojskach republikańskich oraz w legionach. Spotyka się tutaj masowo nazwiska wsławione następnie w walkach okresu napoleońskiego czy powstania listopadowego. Znajdują się tu również raporty o stanie liczebnym i postawie jednostek odjeżdżających na San Domingo. Z reorganizacją legionów w końcu r. 1801 i wcieleniem ich do wojsk francuskich jako półbrygad związany jest interesujący dokument, w którym Fortuné Bernard, francuski dowódca 3 półbrygady, zwraca się do swych władz o przysłanie pewnej ilości oficerów i podoficerów Francuzów oraz regulaminów, co umożliwi nadanie półbrygadzie francuskiego charakteru. Z braku odpowiedniej kadry ministerstwo wojny odpowiedziało odmownie.

Interesujące są raporty płk. Grabińskiego i rady żołnierskiej 1 półbrygady z września 1803 r., ilustrujące smutny stan oddziału, wynikający z braku żołdu, szerzących się chorób i dezercji; podejmowano próby zwiększenia stanu liczebnego przez przeniesienie do jednostki Polaków służących w oddziałach włoskich oraz wcielanie resztek legionistów powracających z San Domingo. Wiele tutaj również danych o sytuacji Polaków wracających z S. Domingo, pozbawionych żołdu, odzieży i cierpiących nędzę oraz długotrwałych sporach z władzami włoskimi w sprawie wypłaty zaległego żołdu. Przy raporcie płk. Aksamitowskiego i kpt. Falkowskiego z r. 1804 o udzielenie kilumiesięcznego urlopu na wyjazd do Polski znajduje się charakterystyczna adnotacja Biura Piechoty Ministerstwa Wojny: „Wydaje się, że wróciwszy do swych rodaków, złożą im sprawozdanie z wyników dziesięciu lat spędzonych na służbie Francji, które mogą źle się przedstawiać w ich oczach”. Ostatecznie jednak Aksamitowski urlop otrzymał.

XL 5. Legion Północny (1806-1809): materiały dotyczące obu legii północnych,

¹ Informacja powyższa nie ma charakteru wyczerpującego. Zamieszczono w niej dane odnośnie do materiałów, na które niżej podpisany natrafił w trakcie kwerendy polonistów tego okresu w Archives de la Guerre podczas pobytu na stażu archiwalnym w Paryżu w r. 1968.

² Właściwie „podserii” (sous-série), dla uproszczenia będę używał określenia „seria”.

zorganizowanych w r. 1806: 1) Zajączka (w Juliers i Moguncji), 2) Wołodkowicza (w Norymberdze): włączona następnie do 1 legionu.

XL 6-9. Legia Nadwiślańska (1807-1813): dokumenty ogólne, korespondencja, „dossiers” poszczególnych pułków legii z lat 1807-1809 oraz jednostek 1 Legii Nadwiślańskiej i 2 Legii Nadwiślańskiej z lat 1809-1812.

Dalsze materiały dotyczące początków legionów polskich we Włoszech — a właściwie formowania legionu dezertów cudzoziemskich w latach 1795-1796 znajdują się w kartonie X^k 9. Dodatkowe materiały do dziejów półbrygad polskich znajdują się w kartonach X^b 319 (113 półbryg.) i Xⁱ 27 (113 i 114. półbryg.).

Odnosnie do walk oddziałów polskich na San Domingo interesujących materiałów dostarcza przede wszystkim karton Xⁱ 82, zawierający akta wyłącznie jednostek polskich z lat 1802-1803. Bardzo interesujące są tutaj raporty o stanie liczebnym oddziałów wyjeżdżających na San Domingo, a przede wszystkim dokładne księgi ewidencyjne stanu osobowego większości kompanii polskich batalionów. Bardzo ciekawe wreszcie — i smutne — dane przynoszą raporty miesięczne poszczególnych oddziałów z czasu pobytu na wyspie, przynoszące wykaz strat. Zwłaszcza charakterystyczne są raporty z okresu epidemii, kiedy np. w miesiącu frimaire roku XI, w pięciu kompaniach II batalionu 113 półbrygady zmarło łącznie 75 ludzi, a pozostało przy życiu niewiele ponad 300. Karton Xⁱ 71, obejmujący dokumenty ogólne dotyczące wojsk francuskich na San Domingo, zawiera m.in. informacje o polskich oficerach powracających stamtąd do Europy. Interesujące materiały w tym względzie zawiera również seria B⁷, poświęcona w całości kampanii na San Domingo i zawierająca również informacje o działaniach oddziałów polskich. Szczególnie cenne są kartony B⁷ 7-10 oraz 21-23. W kartonie B⁷ 8 znajdujemy interesujące dane o ekspedycjach podejmowanych przez bataliony polskie i ich udziale w walkach w poszczególnych częściach wyspy, a następnie informacje dotyczące reorganizacji resztek oddziałów polskich i wcieleniu ich do półbrygad francuskich.

Dodatkowe materiały z lat 1806-1809 dotyczące 1. i 2. Legionu, Północnego znajdują się w kartonie X^k 9.

Szereg materiałów dotyczących jednostek polskich znajduje się w serii XAB (gwardia cesarska). Karton 41 zawiera akta 1 pułku szwoleżerów, karton 43 — 3 pułku szwoleżerów i szwadronu Tatarów litewskich, karton 44 — polskiego batalionu grenadierów gwardii płk. Kurcyusza i pułku „*éclaireurs*” Kozińskiego.

W serii X^b (oddziały cudzoziemskie) karton 1 zawiera m. in. dane o 3 kompanii „dezertów”, sformułowanej w Kremonie przez Strażewskiego w miesiącu frimaire roku XII, karton 26 dotyczy formowania w r. 1815 polskiego pułku w Soissons oraz batalionu w Reims.

W serii C² (Wielka Armia) szereg kartonów zawiera materiały dotyczące walk polskich oddziałów. Pomijając już korespondencję ogólną, dotyczącą oczywiście niejednokrotnie i wojsk polskich, wymienić tutaj należy przede wszystkim: karton 167 (wykaz strat poniesionych przez korpusy w kampanii 1813 r.), 168 (raporty dotyczące obrony twierdz w r. 1813, m.in. Gdańska, Głogowa, Kiełczyńska, Szczecina, Zamościa, Torunia, Modlina). W zbiorach meldunków sytuacyjnych karton 491 dotyczy Dolnego Śląska i Pomorza, 498 — gubernatorstwa Gdańska, 499 — Śląska, 511 — garnizonów Wielkiej Armii (ks. J. Poniatowski) w kampanii 1812 r., 528 — m. in. polskiej dywizji A. Kosińskiego w tejże kampanii, wreszcie 541 — VIII korpusu (ks. J. Poniatowski) w kampanii 1813 r.

W serii C¹³ (meldunki sytuacyjne garnizonów z za granicy) raporty z terenu ziem polskich, Niemiec i Prus z lat 1805-1813 znajdują się w kartonach 4-40, 67,73, 76-81 (układ według nazw miejscowości w porządku alfabetycznym).

W serii C¹⁸ (sądownictwo wojskowe) znaleźć można również sprawy dotyczące Polaków: oficerowie Dzwonkowski (karton 11), Łukowski i Kozłowski (karton 13), Sokolowski i Solecki (karton 15). Ponadto kartony 24 i 25 dotyczące oficerów pułków cudzoziemskich zawierają informacje również o Polakach.

Kilka kartonów dotyczy budowy twierdz na ziemiach polskich: Gdańsk (X^d 424), Modlin (X^e 377) oraz zaopatrzenia w żywność załogi Gdańska (C¹⁸ 21-22).

W zbiorze rękopisów, przechowywanym w Archiwum Ministerstwa Wojny („Manuscrits de bibliothèque de la Guerre”), pozycja 2331 zawiera papiery gen. Dautaincourta, b. grosmajora pułku szwoleżerów gwardii. W papierach tych znajduje się m. in. szereg listów od oficerów polskich.

Materiały dotyczące działań oddziałów polskich znaleźć można ponadto w aktach ogólnych dotyczących wszystkich niemal kampanii Republiki i I Cesarstwa, ale uchwycenie ich wymagałoby już specjalnej kwerendy.

Na marginesie materiałów z Archives de la Guerre wspomnieć należy, że w kartonie L^v 2 znajdują się akta dotyczące działalności gen. Jarosława Dąbrowskiego jako szefa sztabu głównego Komuny Paryskiej.

Dodatkowo zaznaczam, że poza wykorzystaniem materiału w Archiwum Ministerstwa Wojny zebrano jeszcze nieco informacji o polonicach przechowywanych w Archives nationales w Paryżu.

W serii 3B (wymiar sprawiedliwości) znajdują się następujące interesujące kartony: BB¹¹ 65 (Wnioski o pozwolenie na wejście w służbę Księstwa Warszawskiego, 1811-1813); BB³⁰ 705 (Protokoły dotyczące darowizn majątków w Księstwie Warszawskim generalom francuskim); BB¹⁸ 1440 (Agitacja i manifestacje na rzecz Polski w miastach francuskich w następstwie wieści napływających z Polski w marcu i kwietniu 1846 r.), wreszcie BB¹⁸ 1669 (analogiczne manifestacje na rzecz Polski w miastach francuskich w okresie od marca do sierpnia 1863 r.).

W dokumentach Chambre de Commerce z lat 1700-1791 znajdują się m. in. informacje o stosunkach handlowych z Polską oraz o specjalnym poselstwie króla polskiego do Francji (r. 1702), ambasadorze francuskim w Polsce oraz konsulu polskim w Bordeaux („Procès verbaux de Chambre de Commerce”, 1700-1791).

Wreszcie w archiwach prywatnych (seria AQ), zwłaszcza Murata, Caulaincourta i in., znajduje się szereg dokumentów dotyczących spraw polskich, m. in. listy i raporty ks. Poniatowskiego, Zajączka i Kniaziewicz, list marszałka Bielińskiego i in. Część korespondencji ujęta jest w katalogu kartkowym w układzie według nadawców.

Andrzej Kunisz (Tarnów)